

HÖGSTA DOMSTOLENS BESLUT

meddelat i Stockholm den 26 november 2020

Mål nr

Ö 3945-19

PARTER

Klagande

JO

Ombud: Advokat UR

Motpart

MB

Ombud: Advokat AP

SAKEN

Utdömande av vite

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Hovrätten över Skåne och Blekinges beslut 2019-06-28 i mål ÖÄ 1453-19

HÖGSTA DOMSTOLENS AVGÖRANDE

Högsta domstolen avslår överklagandet.

JO ska ersätta MB för hennes rättegångskostnad i Högsta domstolen med 4 140 kr avseende ombudsarvode och ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för detta beslut.

YRKANDEN I HÖGSTA DOMSTOLEN M.M.

JO har yrkat att Högsta domstolen ska lämna ansökan om utdömande av vite utan bifall. I andra hand har han yrkat att Högsta domstolen ska jämka utdömt vite.

Därutöver har JO yrkat att MB ska ersätta honom för hans rättegångskostnader i hovrätten och tingsrätten.

MB har motsatt sig att hovrättens beslut ändras.

Parterna har yrkat ersättning för rättegångskostnader i Högsta domstolen.

Högsta domstolen har meddelat det prövningstillstånd som framgår av punkten 6.

SKÄL

Bakgrund

1. JO och MB har tillsammans barnen I, född 2007, och S, född 2009. Genom en dom beslutades att vårdnaden om barnen skulle tillkomma MB ensam och att barnen skulle ha rätt till visst umgänge med JO.

2. Sedan ett umgängestillfälle i slutet av juni 2018 var barnen kvar hos JO. Malmö tingsrätt förelade JO att – vid vite av 20 000 kr – överlämna barnen till MB senast den 29 oktober 2018. Parterna kom därefter överens om att överlämnandet i stället skulle ske den 2 november. JO följde den dagen med barnen till MBs hus men endast det ena barnet, S, gick in.

3. MB yrkade i tingsrätten att det förelagda vitet skulle dömas ut, eftersom I inte hade överlämnats den 2 november. Hon framhöll att JO inte hade sett till att I gick in i huset och att han inte heller meddelat MB att I var utanför huset.

4. JO invände att vitet inte kunde dömas ut då MB medgett att överlämnande skulle ske ett senare datum än det som angetts i föreläggandet. Han ansåg att han hade fullgjort vad som kunde krävas av honom genom att följa barnen till MBs hus.

5. Varken tingsrätten eller hovrätten fann att det förhållandet att MB medgett att JO skulle lämna över barnen vid ett senare tillfälle än vad som anges i vitesföreläggandet hindrade att vitet kunde dömas ut. Domstolarna ansåg vidare att JO inte kunde anses ha överlämnat I och att vite skulle dömas ut. Mot bakgrund av att föreläggandet omfattade båda barnen och att JO hade överlämnat ett av dem jämkades vitet till 10 000 kr.

Prövningstillstånd och frågorna i målet

6. Högsta domstolen har meddelat prövningstillstånd med utgångspunkten att JO inte gjort tillräckligt för att se till att barnet 1 överlämnades till MB.

7. Målet aktualiserar dels frågan om förutsättningarna för jämkning av vite, dels frågan om vitet kan dömas ut när parterna kommit överens om ett senare datum för fullgörande än vad som angetts i vitesföreläggandet.

Verkställighet av avgöranden om vårdnad m.m.

8. En tingsrätt kan besluta om verkställighet av ett avgörande om vårdnad, boende, umgänge eller överlämnande av barn, bl.a. genom att förelägga vite. Frågan om utdömning av vite prövas av den tingsrätt som beslutat om verkställigheten, i regel den tingsrätt där barnet har sitt hemvist. I fråga om rättegångskostnader tillämpas 18 kap. rättegångsbalken. (Se 21 kap. 1 och 3 §§ samt 13 § första stycket föräldrabalken.)

Viteslagen

Föreläggande och utdömande av vite

9. Lagen (1985:206) om viten innehåller bestämmelser om bland annat vitesföreläggande och utdömande av vite. Bestämmelserna gäller inte om något annat är särskilt föreskrivet (se 1 § andra stycket).

10. När ett vitesföreläggande innebär en skyldighet för mottagaren av föreläggandet (adressaten) att vidta en viss åtgärd ska det av föreläggandet framgå vid vilken tidpunkt eller inom vilken tidsfrist åtgärden ska vidtas. Ett vite får inte föreläggas om adressaten kan antas sakna faktisk eller rättslig möjlighet att följa föreläggandet. (Se 2 § andra och tredje styckena.)

11. Ett vite ska fastställas till ett belopp som med hänsyn till vad som är känt om adressatens ekonomiska förhållanden och till omständigheterna i övrigt kan antas förmå honom eller henne att följa föreläggandet (se 3 §).

12. Av 6 och 7 §§ viteslagen framgår att frågor om utdömande av vite i vissa fall prövas av förvaltningsrätt och i andra fall av tingsrätt. Det finns också särskilda bestämmelser om detta i andra författningar.

13. När ett mål om utdömande av vite prövas av allmän domstol ska det i tillämpliga delar handläggas enligt de regler i rättegångsbalken som rör mål om åtal för brott för vilket svårare straff än böter inte är föreskrivet (se 8 §).

Giltig ursäkt

14. Mottagaren av ett vitesföreläggande har ett strängt ansvar för att fullgöra det som anges i föreläggandet. Om adressaten har en giltig ursäkt för sin underlåtenhet, t.ex. för att han eller hon har varit fysiskt förhindrad att utföra en åtgärd som kräver en personlig insats, ska emellertid det förelagda vitet inte dömas ut. (Jfr Rune Lavin, Viteslagstiftningen, 22 mars 2018, Juno, kommentaren till 6 § under Prövning av själva gärningen.)

Ändamålet har förlorat sin betydelse

15. Ett vite ska inte heller dömas ut om ändamålet med vitet förlorat sin betydelse (se 9 § första stycket). Regeln tar sikte bland annat på situationer när den åtgärd som anges i föreläggandet av en eller annan anledning har blivit obehövlig, t.ex. på grund av en naturhändelse eller omständighet som förorsakats av tredje man. Om förhållandena är sådana att det är adressaten själv som har framkallat en situation där vitesföreläggandet inte längre tillgodoser sitt ursprungliga ändamål, ska ändamålet inte anses ha förlorat sin betydelse. (Jfr prop. 1984/85:96 s. 55.)

16. Tillämpningen av regeln förutsätter ett noggrant beaktande av vitesföreläggandets funktion och omständigheterna i övrigt i det enskilda fallet. Särskild hänsyn ska tas till den allmänpreventiva effekten av vitesförelägganden. (Jfr a. prop. s. 55.)

Jämkning

17. Ett vite får jämkas om det finns särskilda skäl (se 9 § första stycket). I förarbetena framhålls vikten av viteshotets effektivitet och att jämkning inte ska vara det normala i mål om utdömning av vite. Vidare understryks att domstolen inte ska göra någon prövning av ett föreläggandes lämplighet. (Se a. prop. s. 56.)

18. Som exempel på vad som i rättspraxis ansetts utgöra skäl för jämkning har angetts att förhållandena ändrats sedan beslutet om föreläggande fattades eller att vitesbeloppet varit schablonmässigt bestämt. Ett ytterligare exempel är att adressatens underlåtenhet framstått som förhållandevis ursäktlig, såsom när föreläggandet har följts en kort tid efter det att den utsatta tidsfristen löpt ut (jfr a. prop. s. 55 f.).

19. Även om det ligger särskilt nära till hands att jämka ett vite när de omständigheter som kan leda till jämkning har inträffat efter beslutet att

förelägga vite bör det också vara möjligt att jämka vitet i andra fall. Det är inte ovanligt att den myndighet eller domstol som beslutar om ett vitesföreläggande saknar kunskap om förhållanden som rör adressaten eller som på annat sätt kan ha betydelse för vitesbeloppets storlek eller föreläggandets innehåll i övrigt. (Jfr Rune Lavin, a.a., kommentaren till 9 § under Jämkning av vitesbeloppet.)

20. En omständighet som kan beaktas är i vilken utsträckning adressaten har visat en vilja att följa föreläggandet. Det kan ha kommit till uttryck genom att adressaten till stor del har följt föreläggandet eller att det fullgjorts endast en kort tid efter det att tidsfristen löpt ut. Det bör också kunna beaktas att adressatens underlåtenhet har varit ursäktlig, t.ex. på grund av sjukdom eller liknande förhållande, utan att han eller hon haft sådan giltig ursäkt som innebär att vitet inte alls ska dömas ut. (Jfr Rune Lavin, anförd ställe.)

21. Vidare kan ett skäl för jämkning vara att det förelagda vitet framstår som alltför högt i förhållande till adressatens ekonomiska situation.

22. Hänsyn bör alltså kunna tas till omständigheterna i det enskilda fallet så att det belopp som döms ut blir rimligt och proportionerligt. Utövandets av möjligheten att jämka ett förelagt vite ska dock ske med försiktighet och med beaktande av att det är viktigt att respekten för vitesförelägganden upprätthålls. Om det är särskilt angeläget att den åtgärd som avses med ett föreläggande vidtas och att det sker inom förelagd tid, talar det emot en jämkning.

Bedömningen i detta fall

23. JO och MB kom överens om att barnen skulle överlämnas vid ett senare datum än det som hade angetts i vitesföreläggandet. Den ändringen innebar inte att det uppstod någon oklarhet eller någon mer betungande förpliktelse i förhållande till vad som ålåg JO enligt föreläggandet (jfr RÅ 1992 ref 97 I och

II). JOs skyldighet att betala vite har alltså inte bortfallit på grund av överenskommelsen.

24. Frågan är då om det finns skäl att jämka vitet utöver vad som skett på grund av att JO följde föreläggandet beträffande det ena av de två barnen.

25. En jämkning förutsätter att det finns särskilda skäl. JO har gjort gällande att det bör beaktas att han agerade med avsikt att överlämna I vid den överenskomna tidpunkten och att han var av uppfattningen att han hade gjort vad han skulle vid överlämnandet.

26. Det är angeläget att de krav som ställs på en förälder vid överlämnande av barn till den andra föräldern upprätthålls. JOs underlåtenhet att göra vad som ankommer på honom kan inte anses ursäktlig i sådan mån att det finns särskilda skäl för att jämka vitet. Det saknas även i övrigt särskilda skäl för att jämka vitet ytterligare.

27. Överklagandet ska alltså avslås. Vid denna utgång ska JO ersätta MB för hennes rättegångskostnad i Högsta domstolen. Begärd ersättning är skälig.

I avgörandet har deltagit justitieråden Gudmund Toijer, Johnny Herre, Sten Andersson, Stefan Reimer och Cecilia Renfors (referent)
Föredragande har varit justitiesekreteraren Charlotta Hallgren